

WERONIKA CIEPLIŃSKA

Uniwersytet Medyczny

w Białymstoku

ORCID: 0009-0000-2451-4354

ROBERT TOMASZEWSKI

Uniwersyteckie Centrum Kliniczne

Warszawskiego Uniwersytetu

Medycznego

ORCID: 0009-0000-0225-538X

DOI: 10.4467/12311960MN.24.054.20884

Etyka zawodu lekarza w czasie wojny. O książce Anny Waclawik *Lekarze. Walka o życie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2023, ss. 320

Zawód lekarza wymaga nie tylko wiedzy merytorycznej, ale także specyficznych cech osobowości, aby podejmujące go osoby wykazywały się dyspozycyjnością, uważnością, życzliwością i empatią. Stanowienie oparcia dla chorych na poziomie wykonywania obowiązków zawodowych może też być źródłem satysfakcji niespotykanej w żadnym innym zawodzie. Ten głęboko humanistyczny aspekt pracy lekarza ściśle związany jest z szeroko rozumianą etyką zawodu.

W podręcznikach do etyki i deontologii lekarskiej omawiana jest problematyka etyczna dotycząca między innymi genetyki, prokreacji, transplantologii, tanatologii, eksperymentów medycznych, błędu lekarskiego oraz tajemnicy lekarskiej¹. W zakresie prawnym pojawiają

¹ Przykłady podręczników zalecanych dla studentów medycyny z zakresu przedmiotów związanych z etyką lekarską: Etyka lekarska; Etyka w medycynie; Etyka lekarska z elementami filozofii; Etyka lekarska z bioetyką, zawierają pozycje książkowe wskazane w sylabusach wybranych polskich państwowych uczelni medycznych, w tym: Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie i Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego: T.L. Beauchamp, J.F. Childress, *Zasady etyki medycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996; J. Bernard, *Od biologii do etyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994; T. Brzeziński, *Etyka lekarska*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002; J. Hołówka, *Etyka w działaniu*, Pruszyński i S-ka, Warszawa 2001; P. Łuków, *Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta*, Scholar, Warszawa 2005; A. Muszała, *Wybrane zagadnienia etyczne z genetyki medycznej*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1998; M. Nowacka, *Etyka a transplantacje*, PWN, Warszawa 2003; K. Szewczyk, *Bioetyka. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009; T. Ślipko, *Bioetyka. Najważniejsze problemy*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2009.

się w nich odwołania do ustaw, rozporządzeń i konwencji². Niektóre pozycje zawierają także elementy filozofii³, w nich też szczególnie eksponowany jest humanistycznego charakter etyki lekarskiej. Książki te często wzbogacone są przykładami z praktyki zawodowej autorów oraz innych lekarzy i pielęgniarek. Publikacje z zakresu etyki zawodu lekarza przeznaczone dla studentów wydziałów lekarskich przedstawiają przyszłym lekarzom różne istotne aspekty pracy w placówkach medycznych.

Przyjmuje się, że wyznaczanie aksjologii lekarskiej związane było z pojawianiem się pierwszych źródeł normatywnych, zwłaszcza kodeksów. Ich autorami byli zazwyczaj wybitni przedstawiciele dyscypliny. Często bazowali oni na własnych doświadczeniach oraz historycznie ukształtowanym etosie zawodowym. W tym właśnie aspekcie należy wspomnieć np. o dokonaniach Hipokratesa, greckiego lekarza, autora przysięgi lekarskiej⁴. Katalog zasad etyki lekarskiej nie ma jednak charakteru zamkniętego. Ulega on stopniowej ewolucji wraz z postępem badań, jak również wyzwaniem zmieniających się epok⁵. Jednak pewne wartości są stale aktualne i wyznaczają etyczne ramy, w jakich poruszać się może lekarz. Należą do nich zwłaszcza: bycie dobrym człowiekiem, stałe doskonalenie i podnoszenie własnych kompetencji czy troska o pacjenta. Znaczenie tych naczelnych zasad podkreślano na wszystkich etapach rozwoju medycyny⁶. Są jednak sytuacje w życiu lekarza, które mogą wpływać na jego system wartości. Jedną z najtrudniejszych jest przebywanie w okolicznościach wojennych. Czas wojny w oczywisty sposób wpływał w historii na postęp wiedzy medycznej *sensu largo*. Stawał się jednak również determinantem etyki lekarza. Na ten aspekt wojny zwraca uwagę Anna Waclawik.

² Zob. *Kodeks Etyki Lekarskiej* z dnia 2 lutego 2004 r.; R. Kubiak, *Prawo medyczne*, C. H. Beck, Warszawa 2014; L. Kubicki (red.), *Prawo medyczne*, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław 2003; M. Nesterowicz, *Prawo medyczne*, TNOiK, Toruń 2013; J. Suchorzewska (red.), *Wybrane zagadnienia etyki lekarskiej z elementami prawa w medycynie*, Akademia Medyczna w Gdańsku, Gdańsk 2008.

³ Zob. P. Łuków, T. Pasiński, *Etyka medyczna z elementami filozofii*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2013; G. Raanan, *Etyka lekarska. Problemy filozoficzne*, tłum. A. Alichniewicz, A. Szczęśna, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.

⁴ Hipokrates żył w latach od 460 do 370 p.n.e. Autorstwo tzw. Przysięgi Hipokratesa nie zostało jednoznacznie potwierdzone. Zob. T. Biesaga, *Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna*, „Medycyna Praktyczna” 2006, nr 7–8, s. 20.

⁵ Ewolucję zasad etycznych w polskich tradycjach prawnych zob.: A. Sikora, *Pojęcie, rozwój i struktura polskich kodeksów etyki lekarskiej na tle etyki zawodowej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2002, t. 13, s. 95–109.

⁶ Zob. T. Brzeziński, *Historia medycyny*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2014.

Książka Anny Waćławik zatytułowana *Lekarze. Walka o życie* stanowi zapis wywiadów przeprowadzonych przez autorkę z polskimi lekarzami i ratownikami medycznymi, którzy po wybuchu wojny zgłosili się do pracy na terenach objętych działaniami wojennymi⁷. Zapis ten pokazuje kolejną odsłonę zawodu lekarza – pracę w warunkach wojennych na linii ukraińskiego frontu. Walka, do jakiej stają medycy z ochotniczych jednostek, toczy się na dwóch płaszczyznach – ratowania rannego pacjenta i jednocześnie unikania zagrożenia własnego życia.

Wojna przewartościowuje wszelkie wartości, a praca lekarza wymaga przystosowania do działania w warunkach ekstremalnych, bez odpowiedniego sprzętu i leków, w warunkach polowych, z narażeniem na silny stres. Podstawy etyki lekarskiej nabyte podczas studiów przestają być podręcznikowymi zasadami, a stają się podstawą misji humanitarnej, w jakiej biorą udział polscy lekarze.

Praca pod bezpośrednim ostrzałem to sytuacja, do której nie jest się przygotowanym mentalnie. W warunkach pokoju tego typu sceny można obejrzyć jedynie w filmach. Jak to jest realnie znaleźć się w takich okolicznościach? Na pytanie Anny Waćławik „Jak się operuje pod ostrzałem?” Piotr Wolak odpowiada: „Bardzo szybko”, po czym podaje opis takiego przypadku: „Przeprowadzono *rakietny napad*⁸ na wojskowy obiekt położony blisko naszego szpitala. Sam szpital nie został jednak trafiony bezpośrednio. To się działo w nocy, myśmy akurat wykonywali zabiegi. Okna wychodzące z Sali operacyjnej były, co prawda, zabezpieczone, ale znajdowały się naprzeciwko tego celu, więc wyleciały szyby, posypał się tynk i padło zasilanie. Potem uruchomiono awaryjne systemy zasilania”⁹ (s. 193–194).

Paweł Szczuciński, jeden z lekarzy, którzy zdecydowali się pojechać do Ukrainy, przywołuje swoje pierwsze wrażenia po przekroczeniu polsko-ukraińskiej granicy jako skojarzenia z filmów, takich jak *Lista Schindlera* czy innych pokazujących getta. Doktor Szczuciński trafił do szpitala dziecięcego, gdzie po raz pierwszy także zetknął się z nalogami, ewakuacją dzieci do piwnic – zaimprovizowanych schronów nieprzystosowanych do trzymania w nich dzieci – brudnych, zamieszkałych przez szczury. Na pytanie Anny Waćławik: „Ile dzieci schodziło do piwnic?”, doktor Szczuciński odpowiada: „Kilkaset! Cały szpital

⁷ Zob. W. Cieplińska, R. Tomaszewski, *Praktyka szpitalna a praca na linii frontu. O książce Anny Waćławik „Lekarze. Walka o życie”*, „Lekarz Wojskowy” 2024, nr 102(2), s. 150–152.

⁸ Atak rakietowy.

⁹ A. Waćławik, *Lekarze. Walka o życie*, Kraków 2023, s. 193–194.

schodził, wszyscy! I to czasami kilka razy na dobę. Tam były przecież dzieci z różnymi dolegliwościami, bez kończyn, nie tylko dzieci chore onkologicznie”¹⁰.

Doktor Szczuciński opowiada też o sytuacji kryzysu, który przeszedł. Ciągłe ewakuacje do piwnic stały się dla niego w pewnym momencie tak obciążające, że zaprzestał schodzenia do schronów – narażając tym samym własne życie. „Nie dałem rady już schodzić do tych piwnic, za bardzo to na mnie oddziaływało, i podczas alarmów zostawałem na górze, zajmowałem się tymi dziećmi, które – podpięte do aparatury – nie mogły opuścić łóżek. Oczywiście, kiedy trzeba było kogoś znieść, pomagałem, ale potem stamtąd wychodziłem”¹¹.

Wszyscy uczestnicy wywiadów podkreślają, że praca w warunkach wojny jest przede wszystkim nieprzewidywalna, jest poza nabytą wiedzą książkową i wcześniejszymi doświadczeniami. Chodzi tu zarówno o diagnostykę, często bez odpowiedniego sprzętu, jak i prowadzenie leczenia bez koniecznych leków. Mówi o tym Paweł Szczuciński: „Nie ma podręcznika, co robić, gdy wojna przerywa chemioterapię i ktoś strzela do dziecka chorego na raka”¹².

Lekarze relacjonują też celowe ataki na placówki medyczne bądź kwatery personelu medycznego. Justyna Leszczuk tak opowiada o jednym z takich aktów agresji: „Została ostrzelana baza medyków. Dwa drony zaatakowały budynek, który się spalił, kilka osób zginęło. (...) część tych ludzi znałam. Nie było tam osoby starszej ode mnie, czyli powyżej czterdziestki. Wszystko to byli młodzi ludzie, po dwadzieścia–trzydzieści parę lat. (...) to był ostrzał celowany. W środku nocy, kiedy wiadomo było, że są tam ludzie i że są to medycy. (...) straciliśmy kilka bardzo ważnych osób”¹³.

Umiejętności funkcjonowania pod presją, opanowywania i tłumienia własnych lęków stają się szczególnie istotnymi elementami pracy w warunkach wojennych. Justyna opowiada o innej stresującej sytuacji: „Wczesnym latem już w innym miejscu obudził nas świst jakichś pocisków nad domem. Usiedliśmy na posłaniach. Była spina. Bo na tym etapie, tym bardziej bez piwnicy, nie bardzo masz wpływ na rozwój wydarzeń”¹⁴.

Innym elementem znacznie trudniejszym do przejścia niż w warunkach cywilnych jest radzenie sobie ze świadomością bezsensu

¹⁰ Ibidem, s. 230.

¹¹ Ibidem, s. 231.

¹² Ibidem, s. 225.

¹³ Ibidem, s. 108.

¹⁴ Ibidem, s. 110.

ludzkiego cierpienia wśród ofiar wojny, radzenie sobie z empatią wobec poszkodowanych. „To, co widziałem, mocno chwyta za serce” – opowiada Piotr Wolak, „W ramach części humanitarnej mojego wyjazdu byliśmy w Buczy tuż po wycofaniu wojsk Federacji Rosyjskiej. Nie zrozumie tego ktoś, kto tam nie był, kto nie widział na własne oczy zniszczeń, rannych cywilów, żołnierzy... To są często złamane życiorysy. Ośmiolatka, której zabito rodziców i poparzone pół twarzy, nie będzie już nigdy normalnie żyć. Dwudziestoletni chłopak, który został bez prawej ręki i prawej nogi, też nie będzie żyć normalnie. (...) Ja to wszystko widziałem na własne oczy”¹⁵.

Jako pamiątkę wojenną Piotr przywiózł ze sobą odłamek, który wydobyl z prawego przedsionka serca uratowanego chłopaka, takie „trofeum chirurga”. „Będzie przypominała o ludziach, którzy zostali uratowani. Na pewno będzie przypominała o doświadczeniach wojennych – bo to jest po prostu piekło dla wszystkich, którzy w nim uczestniczą”¹⁶.

Książka *Lekarze. Walka o życie* składa się z siedmiu rozdziałów: Medevac, Przykazania, Punkt stabilizacji, Justyna Leszczuk: Obmyć powieki z błota, David Zira: Niewidzialny, Piotr Wolak: Odłamek w sercu, Paweł Szczuciński: Kto, jak nie polscy lekarze? Przedstawiona w niej polska ekipa Fundacji Humanosh i Humanosh Medevac to nie tylko lekarze, ale także cały wspierający ich zespół. Wolontariusze to także ratownicy, ratowniczkki, pielęgniarki i pielęgniarze, kierowcy. Wśród nich, oprócz lekarzy, których wywiady stanowią całe odrębne rozdziały książki, są: Konrad Korzeniowski – z zawodu programista, student ratownictwa medycznego, Basia Grzesiak – pielęgniarka anestezjologiczna oraz jej mąż Wojtek Grzesiak – ratownik medyczny i ksiądz Katolickiego Kościoła Narodowego, zajmujący się transportem, Piotr Skopiec i Sonam, jego adoptowana córka, która ukończyła studia medyczne w Polsce, Robert – z wykształcenia ratownik medyczny, prawnik i archeolog, Dasza, wychowana w Polsce studentka prawa, Łukasz Hyra, ratownik medyczny i absolwent psychologii Miśiek (Michał) Łęczyński, miłośnik starych samochodów, który zaczął studiować ratownictwo medyczne w wieku 50 lat, po przejściu ciężkiej choroby.

Książka Anny Waclawik jest ze wszech miar godna polecenia. Stanowi ona szczególnie ważny zapis działań polskich lekarzy, którzy kierowani zasadami etyki, pozostawili na pewien czas swoje domy, rodziny i bardziej komfortowe miejsca pracy, aby ratować ludzi w wa-

¹⁵ Ibidem, s. 200–201.

¹⁶ Ibidem, s. 200.

runkach całkowitej dehumanizacji, jakie stwarza wojna. Autorka opowiedziała o „niewidzialnych bohaterach wojny”¹⁷, jak mówi o nich w rozmowie z Łukaszem Wojtusikiem i – choć sama skromnie pozostaje w cieniu – warto też podkreślić, że wywiady te zostały przeprowadzone nie po powrocie lekarzy do Polski, ale w miejscach, które są opisane w książce, na linii frontu, gdzie sama przebywała z narażeniem życia. O warunkach tam panujących dziennikarka mówi: „Czuje się tam realne zagrożenie, ten strach pojawia się w postaci takiej «kuli w brzuchu»”¹⁸. Ten strach realnie udziela się też czytelnikowi podczas lektury wywiadów i na długo zapada w pamięć.

Naszym zdaniem książkę Anny Waćławik można uznać za jedną z najważniejszych pozycji, jakie ukazały się na polskim rynku wydawniczym w 2023 r. Jest ona wstrząsającym dokumentem napisanym w hołdzie dla polskich wolontariuszy, którzy kierowani najistotniejszymi zasadami etyki, zgłosili się do pracy na froncie w Ukrainie. Jednocześnie, choć Autorka nie mówi tego wprost, lektura jest niezwykłą, praktyczną lekcją humanizmu i jak najbardziej realistycznym i wykraczającym poza wiedzę podręcznikową zobrazowaniem zasad i dylematów związanych z etyką lekarską, w konfrontacji z jednym z najtrudniejszych wyzwań współczesnego świata, jakim jest wojna.

„To nie są rzeczy do opowiadania”, „wszyscy [moi rozmówcy] mieli łzy w oczach”¹⁹ – mówi Waćławik w rozmowie z Łukaszem Wojtusikiem. Dziennikarka podjęła ten trud, aby jednak opowiedzieć historie wolontariuszy, a których nie da się przeczytać i pozostać obojętnym, gdyż wzbudzają one ogromne emocje w czytelniku. Lekturę tę polecamy nie tylko studentom uczelni medycznych i pracownikom służby zdrowia, ale także wszystkim bez wyjątku, jest ona bowiem także ważnym, uniwersalnym manifestem antywojennym.

Bibliografia

- Beauchamp T.L., Childress J.F., *Zasady etyki medycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1996.
- Bernard J., *Od biologii do etyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

¹⁷ #140 Anna Waćławik, „Lekarze. Walka o życie” – niewidzialni bohaterowie wojny, Alfabet Literacki Łukasza Wojtusika, <https://www.youtube.com/watch?v=n0JTqLWdUJ0> [dostęp: 11.11.2024].

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

- Biesaga T., *Przysięga Hipokratesa a etyka medyczna*, „Medycyna Praktyczna” 2006, nr 7–8.
- Brzeziński T., *Etyka lekarska*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002.
- Brzeziński T., *Historia medycyny*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2014.
- Cieplińska W., Tomaszewski R., *Praktyka szpitalna a praca na linii frontu. O książce Anny Waclawik „Lekarze. Walka o życie”, „Lekarz Wojskowy”* 2024, nr 102(2).
- Hołówka J., *Etyka w działaniu*, Pruszyński i S-ka, Warszawa 2001.
- Kodeks Etyki Lekarskiej z dnia 2 lutego 2004 roku.
- Kubiak R., *Prawo medyczne*, C. H. Beck, Warszawa 2014.
- Kubicki L. (red.), *Prawo medyczne*, Wydawnictwo Medyczne Urban & Partner, Wrocław 2003.
- Łuków P., *Granice zgody: autonomia zasad i dobro pacjenta*, Scholar, Warszawa 2005.
- Łuków P., Pasiński T., *Etyka medyczna z elementami filozofii*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2013.
- Muszala A., *Wybrane zagadnienia etyczne z genetyki medycznej*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1998.
- Nesterowicz M., *Prawo medyczne*, TNOiK, Toruń 2013.
- Nowacka M., *Etyka a transplantacje*, PWN, Warszawa 2003.
- Raanan G., *Etyka lekarska. Problemy filozoficzne*, tłum. A. Alichniewicz, A. Szczęsna, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 1997.
- Sikora A., *Pojęcie, rozwój i struktura polskich kodeksów etyki lekarskiej na tle etyki zawodowej*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2002, t. 13.
- Suchorzewska J. (red.), *Wybrane zagadnienia etyki lekarskiej z elementami prawa w medycynie*, Akademia Medyczna w Gdańsku, Gdańsk 2008.
- Szewczyk K., *Bioetyka. Podręcznik akademicki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Ślipko T., *Bioetyka. Najważniejsze problemy*, Wydawnictwo Petrus, Kraków 2009.
- Waclawik A., *Lekarze. Walka o życie*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2023.
- #140 Anna Waclawik, „Lekarze. Walka o życie” – niewidzialni bohaterowie wojny, Alfabet Literacki Łukasza Wojtusika, <https://www.youtube.com/watch?v=n0JTqLWdUJ0>.